

таризму і суб'єктивізму і не могла визнаватись науково виправданою. Одночасно цей шлях призвів би до невиправданої криміналізації значного кола діянь, що мало би суттєві суспільно негативні наслідки.

2. Найпростіше з такою ознакою злочину, якою є кримінальна протиправність – відсутність діяння у Кримінальному кодексі, свідчить про відсутність злочину. Так само його наявність у законі про кримінальний проступок свідчить про належність діяння до даної категорії. При розміщенні кримінальних проступків у КК України ця ознака злочину зникне, оскільки кримінальна протиправність пошириться і на кримінальні проступки.

3. І останнє (з позиції ознак) – караність. Злочин – це діяння, яке тягне за собою застосування найсуворіших, найтяжчих для засудженого наслідків – покарання. Жодна інша галузь системи права не оперує цим поняттям. До правопорушень, визначених іншими галузями права, передбачені стягнення. І це зрозуміло, адже кара може мати місце виключно за вчинення крайніх, найтяжчих суспільно небезпечних діянь до яких кримінальні проступки аж ніяк не належать. До них також слід застосовувати не покарання, а стягнення. Такий підхід має далекосяжні наслідки – по-перше, в суспільстві не буде зростати кількість судимих осіб (що у свою чергу позитивно впливатиме на криміногенну ситуацію). По-друге, не буде виникати потреба в існуванні ряду інститутів (умовного застосування стягнення, умовно-дострокового звільнення від застосування стягнення та т. ін.). І тут при розміщенні кримінальних проступків у КК відбудеться змушування понять – як це один нормативний акт для діянь одного виду визначає застосування покарання, а для другого – стягнень. Жодна галузь системи права не має такого змішування видів реагування на порушення її норм.

4. Як підсумок вищенаведеному слід висловитись щодо позиції про форму нормативного закріплення інституту кримінального проступку. Як відомо, на сьогодні існує декілька точок зору з цього приводу:

– створення самостійного кодексу кримінальних проступків;

– виділення групи кримінальних проступків у системі чинного Кримінального кодексу.

Вбачається, що найбільш логічним було би створення самостійного Кодексу кримінальних проступків. Шлях розміщення їх у чинному КК не може бути визнаний оптимальним, оскільки вимагав би суттєвої і невиправданої ревізії КК, створив би плутанину в структурі його норм та інститутів. Одночасно, як вже зазначалось, це призвело би до невиправданої криміналізації значного масиву діянь, що негативно відбилося би на криміногенну ситуацію в суспільстві, штучно збільшило би статистичні показники, що, без сумніву, створило би негативне уявлення про політичну ситуацію в країні.

М.І. Хавронюк,

*доктор юридичних наук, доцент,
заступник керівника апарату
Верховного Суду України*

А.М. Хавронюк,

*студент
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

ЗАКОН ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: У ЧОМУ СЕНС?

1. Як відомо, усе, що створено і твориться людиною, має свою мету, своє призначення, отже свій сенс. Протилежністю сенсу є відсутність конкретного призначення. Осмисленим носієм думок, інформації є мова, у т.ч. мова закону. Кожне слово має свій зміст, своє призначення. Під час передачі інформації досягається розуміння людьми один одного.

Якби мови не було, то зміст багатьох подій і явищ, які ставали відомими лише окремим людям, у т.ч. загальнонебезпечних, залишався б схованим від інших. Можна сказати й по іншому: якщо у мові закону не визначена мета, призначення певного феномену, то невідомим залишається його сенс.

2. Не винятком є і законодавство про кримінальну відповідальність, яке становить КК України. Із його ст. 1 випливає, що законодавство про кримінальну відповідальність існує для правового забезпечення охорони певних цінностей, а також для запобігання злочинам. Ці положення ст. 1 важко визнати конкретними і недвозначними. Пересічній людині важко зрозуміти, яким чином Кодекс, як збірник певних правил або, інакше, книга, наповнена словами, може забезпечити охорону чого-небудь або запобігти від чого-небудь.

Оскільки йдеться про закон про кримінальну відповідальність, необхідно з'ясувати мету такої відповідальності. Але якраз цього КК України і не визначає. Як до цих пір не визначає він ні принципів кримінального права і термінів кримінального закону, ні правил кримінально-правової кваліфікації і обставин, за яких особа не підлягає кримінальній відповідальності, ні заходів безпеки і кримінально-правової реституції...

3. У теорії кримінального права прийнято виокремлювати такі форми реалізації кримінальної відповідальності:

1) державний осуд злочинця, не поєднаний із призначенням покарання: при закінченні строків давності (ч. 5 ст. 74), втраті особою суспільної небезпеки (ч. 4 ст. 74) та у випадках, передбачених ч. 2 ст. 84, ст. 105;

2) призначення покарання з одночасним звільненням особи від його відбування. Йдеться про зарахування попереднього ув'язнення у строк покарання у виді позбавлення волі (ч. 5 ст. 72), звільнення від відбування покарання з випробуванням, у т.ч. неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (статті 75–79, 104), звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (статті 80 і 106), непридатністю до військової служби військовослужбовців, засуджених до службового обмеження, арешту і тримання у дисциплінарному батальйоні (ч. 3 ст. 84);

3) призначення покарання з його реальним відбуванням (повним або частковим – ч. 3 ст. 57, частини 2 і 3 ст. 74, статті 82, 83, 85 і 86, ч. 2 ст. 84, ч. 2 ст. 87) і наступним перебуванням у стані судимості [1, с. 64–65; 2, с. 718–722].

У цілому погоджуючись з такою класифікацією, хотіли б внести лише одне уточнення. На нашу думку, недоцільно розглядати призначення конкретного покарання з одночасним рішенням суду про умовне та про безумовне звільнення особи від відбування покарання як одну і ту саму форму. Справа у тому, що передбачене КК України звільнення від відбування покарання з випробуванням означає застосування до засудженого примусових заходів, схожих на ті, що застосовуються під час виконання певних видів покарання (зокрема, громадських робіт, виправних робіт, детальний зміст яких розписано у статтях 37 і 41 КВК України), а тому є більш наближеним до третьої форми реалізації кримінальної відповідальності, у той час як безумовне звільнення від відбування призначеного покарання – до першої. Крім того, звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75–79, 104 КК України), поперше, за своїми основними ознаками збігається з таким відомим в інших державах видом покарання, як пробація, по-друге, може супроводжуватися застосуванням додаткових покарань (див. ст. 77 КК України).

4. Тепер проаналізуємо КК України з наміром виявити його положення, які передбачають мету чи призначення застосування перелічених форм реалізації кримінальної відповідальності.

Загалом в контексті сенсу кримінальної відповідальності, покарання та інших кримінально-правових заходів слово «призначення» у КК України не застосовано жодного разу, а слово «мета» застосовано лише тричі.

У ч. 2 ст. 50 («Поняття покарання та його мета») зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами; при цьому не має на меті завдати фізичних страждань чи принизити людську гідність. Таким чином, загальною метою покарання КК України визнає: а) кару; б) виправлення засуджених (до речі, згідно із ст. 6 КВК України воно передбачає процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки; при цьому виправлення розглядається як необхідна умова

ресоціалізації, тобто свідомого відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві); в) запобігання вчиненню нових злочинів засудженими; г) запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами.

Утім, у ч. 2 ст. 65 («Загальні засади призначення покарання») визначено, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її *виправлення* і *попередження* нових злочинів. Отже, покарання є необхідним лише для: а) виправлення засудженого і б) попередження нових злочинів (напевно, йдеться про запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами). Про кару тут вже не згадується.

Згідно із ст. 92 («Поняття та мета примусових заходів медичного характеру») примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, в спеціальний лікувальний заклад з **метою** її обов'язкового лікування, а також *запобігання* вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. Отже, **метою примусових заходів медичного характеру** є: а) лікування особи; б) запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

5. У ч. 1 ст. 75 («Звільнення від відбування покарання з випробуванням») передбачено, що суд може прийняти рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, якщо дійде висновку про можливість *виправлення* засудженого без відбування покарання, у ст. 76 міститься перелік обов'язків, які можуть покладатися на такого засудженого, а у ст. 77 – перелік додаткових покарань, які до нього можуть бути застосовані. У частинах 1 і 2 ст. 78 («Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням») вказано, що після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього *обов'язки* і *не вчинив нового злочину*, звільняється судом від призначеного покарання; якщо ж він не виконує покладені на нього *обов'язки* або систематично *вчинює правопорушення*, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання

стати на шлях *виправлення*, суд направляє його для відбування призначеного покарання.

Те саме стосується неповнолітніх – згідно зі ст. 104 («Звільнення від відбування покарання з випробуванням»).

З цього можна зрозуміти **мету звільнення від покарання з випробуванням**: а) виправлення засудженого; б) примушування його до належної поведінки; в) попередження вчинення ним нового злочину; г) попередження вчинення ним адміністративних правопорушень. Мета запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами при цьому, зрозуміло, не досягається – хоча б з тієї причини, що у загальному психологічному сприйнятті дисонує зі звичною дихотомією «злочин – покарання».

6. У ч. 4 ст. 79 («Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років») зазначено, що після закінчення іспитового терміну подальша доля засудженої залежить від її *поведінки*, а в ч. 5 ст. 79 – що у разі, коли звільнена від відбування покарання з випробуванням жінка відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на неї судом *обов'язків* або систематично вчинює *правопорушення*, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях *виправлення*, суд направляє засуджену для відбування покарання згідно з вироком суду. Отже, **метою звільнення згаданих жінок від відбування покарання з випробуванням** є: а) виправлення засудженої; б) примушування її до належної поведінки; в) попередження вчинення нею адміністративних правопорушень. Про попередження вчинення нею нового злочину не згадується.

У ч. 4 ст. 83 («Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років») зазначено, що після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від *поведінки* засудженої може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. Таким чином, **мета звільнення від**

відбування покарання цих жінок одна – примушування засудженої до належної поведінки.

7. У ст. 105 міститься перелік примусових заходів, які можуть застосовуватися до неповнолітнього засудженого у разі його звільнення від покарання. Зі змісту цих заходів можна зробити висновок, що їхньою метою є примушування до належної поведінки, і лише один із заходів – направлення до спеціальної навчально-виховної установи передбачає також і мету виправлення («до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років»).

Висновки.

1. КК України не визначає мети, призначення, отже сенсу застосування: 1) власне кримінальної відповідальності і звільнення від неї; 2) державного осуду злочинця, не поєднаного із призначенням покарання; 3) покарання з одночасним звільненням особи від його відбування у випадках, передбачених ч. 5 ст. 72, статтями 80 і 106, ч. 3 ст. 84; 4) звільнення від відбування покарання у випадках, передбачених частинами 2 і 3 ст. 74, статтями 82, 83, ч. 2 ст. 84, статтями 85 і 86, ч. 2 ст. 87; 5) судимості; 6) примусового лікування.

Таким чином, чи є у цьому всьому сенс? Напевно, він має бути, якщо держава лише, наприклад, у 2009 році (за даними Державної судової адміністрації України) звільнила від кримінальної відповідальності 31115 осіб, звільнила від покарання за амністією 1230 осіб, застосувала примусове лікування до 137 осіб тощо.

2. Якщо врахувати різну правову природу додаткових покарань (у законодавстві більшості зарубіжних держав вони визнаються не покараннями, а кримінально-правовими заходами), то слід зазначити, що мету покарання, як вона визначена у ч. 2 ст. 50 КК України, не можна вважати юридично коректною стосовно додаткових покарань. По іншому має бути визначена і мета звільнення від додаткових покарань.

Мета кожного окремого виду покарання також є дещо відмінною. Адже зрозуміло: якщо при довічному позбавленні волі переважає такий момент як кара, то при позбавленні права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – індивідуальне запобігання. У ч. 4 ст. 6 КВК України правильно

зазначено, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання.

3. КК України у схожих випадках по різному визначає мету: 1) покарання – в ч. 2 ст. 50 і в ч. 2 ст. 65; 2) звільнення від відбування покарання з випробуванням – у статтях 75–78 і в ч. 4 ст. 79.

4. Немає також відповідей на запитання про те: чому складовою мети звільнення від покарання з випробуванням визначено попередження засудженим адміністративних правопорушень, але це не визначено складовою мети покарання загалом? чому, на відміну від КК України, у КВК України (статті 1, 6, 7 та ін.) мета покарання визначена взагалі по іншому – як виправлення і ресоціалізація засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів?

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник; [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.]. – Вид. 4-те, переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка.– К.: Атіка, 2008.– 376 с.

2. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.

О.В. Харитонова,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права № 1
(Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»)

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ

Загальновідомо, що роль науки кримінального права в законотворчості та правозастосуванні важко переоцінити, хоча кримінальне право як наука з'явилося набагато пізніше кримінального права як сукупності кримінальних законів.